

מהקלון הכרוך במעשהו של אבי המשפחה.⁶⁹ ואולם, הריחוק בזמן – יותר מעשרים שנה לאחר ההמרה – מבטל אפשרות זו.

ה. ליאון יולייביץ או פיוטר אלכסנדרוביץ? הממצא הארכיוני

בארכיון הלאומי ההיסטורי של בלרוס, השוכן במינסק, שמורים שני תיקים עבי כרס המכילים תעודות רשמיות והתכתבויות פרטיות, ברוסית, בפולנית ואף בלטינית, שכולן קשורות בהתנצרותו של 'הרב ליאון שנייר'.⁷⁰ נסכם אפוא בקצרה את המידע העולה מבדיקה ראשונית של החומר.⁷¹

התעודה המוקדמת ביותר בתיק היא מ-1 ביולי 1820.⁷² זו הצהרה שמסר רבה של אולה, משה זלמנוביץ-[בן זלמן] שניירסון, ליוז'ף סידלובסקי (Josaphat Siodłowski), סגן הכומר הקתולי בעיירת מגוריו.⁷³ בהצהרתו הודיע משה כי מזה שנים שהוא שואף להמיר דתו ולהיות קתולי. לדבריו, כשנודע הדבר ליהודים הם ניסו למנוע ממנו להפיק את זממו, הטילו עליו פיקוח צמוד ואף הכו אותו. למרות כל זאת, הוא לא חזר בו מרצונו לקבל על עצמו את דתו האמיתית של ישו הנוצרי, שעליו מעידים ספרי הקודש והנביאים כולם. משה ביקש את חסות הכומר ואת הגנתו, וכן שיביאוו לכנסייה כדי ללמדו את עקרונות הדת ולערוך לו את טקס ההטבלה הקדוש. על ההצהרה חתם משה ברוסית ובעברית, בנוכחות עדים שונים ובהם קצינים, פקידים אורחיים ואצילים, ובנוכחות כומר מקומי נוסף ושמו גרגורי אליאשביץ'. כולם אישרו בחתימת ידם כי זה רצונו של הרב שעשה כן בדעה צלולה. העתק ההצהרה (נראה שהמקור עצמו נותר בכנסייה באולה או אבד) ותרגומה מובאים בנספח לפרק זה.

69 מדברי 'בית רבי' משתמע כי בני המשפחה 'נשלחו' לארץ ישראל כתוצאה מהפרשה, אך עלייתם יחד עם בני משפחה אחרים, ובהם מנוחה רחל, בתו של האדמו"ר האמצעי, ובעלה ר' יעקב (פול) סלונים, משטששת את היקפה בין 'הטא' ל'עונשו'. ידוע בבירור על עליית אישתו של משה, שפרה, ושתי בנותיו: שרה רבקה ובעלה נתום יוסף שניאורסון (הורי חיים צבי שניאורסון, מראשוני הקוראים לשיבת ציון; ראו בחיבורו של ישראל קלויזנר, להלן, הערה 171), ורחל ובעלה משה צבי פונדמינסקי. ראו: משפחת הרב מלאדי, עמ' 54–57; שלום דובער לוין, תולדות חב"ד בארץ הקודש בשנים תקל"ז–תש"י, ניו-יורק תשמ"ח, עמ' עח, ושם ביבליוגרפיה נוספת. הרעיה שפרה נפטרה בשנת 1849 (ראו לעיל, הערה 40), הבת רחל נפטרה ב-1861 והבת שרה-רבקה ב-1864 (ראו בנספח ד).

70 בשם 'שנייר' (Shneyer) או 'שניאורי' כינו עצמם אחיו של רש"י ר' דוב בער האדמו"ר האמצעי. רק מימיו של האדמו"ר צמח צדק נקראו בני השושלת בשם 'שניאורסון'. ראו: לוין, מאסר, עמ' ד-ה. על מכתבם של האחים ר' דוב בער ור' חיים אברהם, המובא בנספח ג, הם חתמו בשם 'שנער'.

71 התעודות נמצאות באוסף הקונסיסטוריה הקתולית של מוהילב 1781/2/271, 1781/3/51 (העתקן שמור בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים, inv. 8651). אני מבקש לשוב ולהדגיש את האופי הראשוני של המידע המובא להלן. אין ספק כי בדיקה מעמיקה ומקיפה תוכל לברר את הפרטים ומשמעותם בצורה מהימנה יותר. החומר נמצא לפי שעה בחזקת עמיתי פרופ' שאול שטמפר. אני שב ומודה למר בנימין לוקין על עזרתו היוצאת מן הכלל בפענוח התעודות ולמר אלי פורמן על תרגום הנספחים לעברית. לפי הלוח היוליאני (13 ביולי על פי הלוח הגרגוריאני המקובל היום; ב' באב תק"ף על פי הלוח העברי). כל התאריכים שיובאו להלן הם על פי הלוח הרוסי הישן, ובסגרים נרשם התאריך הגרגוריאני.

72 הכומר הראשי (דקאן) של אולה היה, למן שנת 1819, אנתוני שושינסקי (Suszyński), ששימש גם ככומר הראשי של פולוצק. ראו: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, 12, Warsaw 1892, p. 789.

בעקבות הצהרתו זו הועבר משה לידי הכומר הקתולי. שלושה ימים לאחר מכן, בשעות אחר הצהריים של יום ראשון, 4 [16] ביולי, שבוע שחל בו צום תשעה באב, הוא הוטבל בטקס שנערך בחשאי בביתו של הכומר סידלובסקי. אחר כך הועבר למנזר בעיירה בשנקוויצ' (Beshenkovich), כ-50 ק"מ דרומית-מערבית לוויטבסק, כדי שיוכל ללמוד שם את הדוגמות הנוצריות. הכומר המקומי והרופאים שבדקו אותו השתכנעו שלפניהם עומד אדם חולה המעורער בנפשו והמליצו להחזירו לבני משפחתו. משה חזר אפוא לחיק המשפחה ושהה בליובאוויץ' כשישה שבועות. מה עבר עליו שם, כיצד הגיבו אָחיו, אישתו, בנותיו, החסידים, מה שאלוהו ומה ענה הוא להם? לא נדע ולא נוכל לשער.

בתוך כך חזר ונדון עניינו. בעקבות בקשה שהפנה המושל האזורי של פלך ויטבסק (אליו היתה שייכת אולה) אל המושל האזורי של פלך מוהילב (אליו היתה שייכת ליובאוויץ') נלקח משה ממשפחתו והובא לבדיקות רפואיות מקיפות. הוועדה, שבה השתתפו גם כומר ונציג משטרה, התכנסה בתאריכים 18–20 ביולי [30 ביולי–1 באוגוסט], עיינה במסמכים שונים שהוצגו לה, ראינה את משה וקבעה פעם נוספת כי למרות תשובותיו הענייניות, שמצביעות על כך שאינו חולה כל הזמן, הרי שביסודו של דבר הוא חולה בנפשו. הכומר, שסבר כי משה מעמיד פני משוגע רק בשל לחץ היהודים, הציע לשלוח אותו למנזר הקתולי בפולוצק (Polotsk) שבפלך ויטבסק, שם יוכל להתכונן באין מפריע לבחינה על עקרונות הנצרות, אך בניגוד לדעתו הוחלט להשיב את משה למשפחתו.

ושוב חזר משה לבית אחיו. במהלך השבועות הבאים עשו חסידי חב"ד מאמץ לגונן עליו ולמנוע ממנו לחזור על מעשיו. במהלך חודש ספטמבר נשלחו לשלטונות פלכי מוהילב וויטבסק מכתבי תלונה, הן מטעם ראשי הקהילה היהודית של ויטבסק הן מטעם האחים האדמו"ר דוב בער ור' חיים אברהם. מדיווחים שונים על מכתבים אלה (רק מכתב האחים השתמר, והוא מובא להלן בנספח; מכתב ראשי הקהל אינו בנמצא) ניתן להעלות כמה קווים המאירים את הרקע הסבוך והמפותל של הפרשה, שמהלכה ופרטיה היו שנויים במחלוקת ולא היו מחוורים לחלוטין אפילו לנוגעים הישירים בדבר.

הדמות העיקרית בפרשה היא מיכאיל אלכסייביץ פוזנוב (Puzanow), קצין ארטילריה בדרגת פוד-פולקובניק (סגן אלוף), שהתגורר באולה והיה נחוש בדעתו להעביר את משה על דתו. כמקובל באותם זמנים, התאכסנו חיילי הצבא בבתי התושבים – לעיתים לרצונם של בעלי הבית (ותמורת שכר נאה) ולעיתים שלא לרצונם.⁷⁴ פוזנוב התגורר, כנראה, בבית אבן שהיה שייך למשפחת אישתו של משה, ומסיבה שאיננה ידועה נצטווה על ידי בני המשפחה לעזבו ולעבור לבית עץ באותה חצר, שהיה בלי ספק נוח הרבה פחות. הקצין ביקש – כך מספרים האחים במכתבם – לנקום במשה על עלבונו, ובהודמנות שנקרתה לפניו, כאשר אשת משה (שמן הסתם היתה אחראית על שמירתו של בעלה) נעדרה מן הבית, הוא שכנעו לסור לדירתו כדי לשתות תה. אלא שלא היתה זו מסיבת תה – פוזנוב השקה את משה לשכרה

74 בדרך כלל מינה 'קהל' פקידים מיוחדים לצורך זה והם כונו 'קוואטירני קאמיסארין'. תפקידם היה להפקיע דירות ('קוואטירן' או 'קוואטירין') כדי לשכן בהם חיילים באופן זמני. השוו: עמק רפאים, עמ' 10, 21.